

Tehnologija izrade lutke javajke te njena primjena u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju

---

Čubrić, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:841068>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-28**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Ana Čubrić

TEHNOLOGIJA IZRADE LUTKE JAVAJKE TE NJENA
PRIMJENA U RANOM I PREDŠKOLSKOM ODGOJU I
OBRAZOVANJU

Završni rad

Zagreb, srpanj 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Ana Čubrić

TEHNOLOGIJA IZRADE LUTKE JAVAJKE TE NJENA
PRIMJENA U RANOM I PREDŠKOLSKOM ODGOJU I
OBRAZOVANJU

Završni rad

Mentor rada:

Izv. prof. dr. sc. Marijana Županić Benić

Zagreb, srpanj 2024.

Zahvala

Ponajprije se zahvaljujem svojoj mentorici, izv. prof. dr. sc. Marijani Županić Benić, koja mi je omogućila pisanje završnog rada na željenu temu te kroz studiranje uvijek bila spremna pomoći te surađivati sa mnom.

Nadalje, zahvaljujem se svojoj obitelji koja me je podržavala i bodrila u svemu što radim te je vjerovala u mene kroz cijelo moje obrazovanje od početka osnovne škole do završetka studija.

Također bih se zahvalila svojim prijateljima i kolegama koji su mi bili velika podrška i oslonac kroz studiranje.

Za kraj bih se zahvalila mojim odgojiteljicama Danici i Štefici, odgojiteljicama Dječjeg vrtića Vrtuljak u Zaprešiću, koje su bile uz mene od moje prve godine života te mi pružale ruke podrške i kroz moje fakultetsko obrazovanje. One su mi od malih nogu bile uzor i vodilja te razlog zašto sam se zaljubila u ovo zanimanje i upisala upravo ovaj Studij na ovom Fakultetu.

Sadržaj

Uvod	1
Lutka javajka	4
<i>Porijeklo lutke javajke</i>	4
<i>Dijelovi lutke javajke</i>	5
<i>Glava i vrat</i>	6
<i>Tijelo i kostim</i>	6
<i>Animacija lutke javajke</i>	7
<i>Vrste lutaka javajki</i>	7
<i>Životinjski likovi lutaka javajki</i>	8
<i>Pozornica za lutke javajke</i>	9
Utjecaj lutke na dječji razvoj	10
<i>Utjecaj lutke na emocionalni razvoj djeteta</i>	10
<i>Komunikacija kroz emocije</i>	11
<i>Utjecaj lutke na govor djeteta</i>	11
Lutka u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju	13
<i>Struktura igre scenskom lutkom</i>	14
<i>Uloga odgojitelja i vrtića</i>	14
<i>Sposobnost odgojitelja na rad s lutkom u skupini</i>	15
Lutka u osnovnoj školi	17
<i>Implementiranje lutke u nastavni proces</i>	17
Izrada lutke javajke	19
<i>Karakter lutke</i>	20
<i>Skica</i>	20
<i>Pribor i materijal potreban za izradu lutke</i>	21
<i>Proces izrade glave</i>	22
<i>Proces izrade tijela i kontrolnog mehanizma</i>	24
<i>Izrada lutkinih šaka</i>	25
<i>Oslikavanje lutkine glave</i>	27
<i>Izrada kostima</i>	28
<i>Pričvrščivanje vodicica</i>	35
<i>Konačni oblik lutke</i>	36
Zaključak	37
Literatura	38
Popis slika	39

Sažetak

U radu s djecom rane i predškolske dobi, potrebno je osvijestiti važnost lutkarske i scenske umjetnosti. Vrlo je važno poticati dječji razvoj na djeci zanimljiv i privlačan način. Jedna od prvih igračaka s kojima se dijete susretne jest lutka. Ona je veoma važan subjekt u dječjim igrama još od davnina, a odgojitelji se njome mogu koristiti već od vrtića. Cilj rada je osvijestiti važnost lutkarstva za razvoj djeteta od najranije dobi te opisati na koje se načine lutkarstvo može implementirati u dječjem vrtiću u radu s djecom rane i predškolske dobi.

U radu je objašnjeno porijeklo lutke javajke te otkud potječe njen naziv. Detaljno je opisana anatomija lutke javajke i načini na koje se ona animira. Nabrojane su i opisane varijacije i kombinacije lutaka javajki te kako bi trebala izgledati pozornica za kazalište lutaka javajki. U radu je detaljno opisan utjecaj scenske lutke na razvoj djeteta rane i predškolske dobi s naglaskom na emocionalni i govorni razvoj. Prikazani su i načini igre scenskom lutkom u dječjem vrtiću te su nabrojane i opisane uloge odgojitelja i njegova spremnost na rad sa scenskom lutkom u vrtićkoj skupini. Objašnjeno je i na koji način se lutka može uključiti u nastavni program osnovnih škola.

U radu je detaljno opisan proces nastanka lutke javajke, od same ideje do kompletnog izgleda lutke. Objašnjen je karakter lutke javajke te je svaki korak izrade lutke pokrijepljen slikama. Naveden je i opisan projekt koji je započet izradom ove lutke te planirani tijekom budućih aktivnosti u vrtićkoj skupini s djecom s djecom rane i predškolske dobi.

Ključne riječi: javajka, lutkarstvo, djeca rane i predškolske dobi, dječje stvaralaštvo

Summary

When working with children of early and preschool age, it is necessary to raise awareness of the importance of puppetry and stage art. It is very important to encourage children's development in an interesting and attractive way. One of the first toys a child encounters is a puppet. It has been a very important subject in children's games since ancient times, and educators can use it from kindergarten onwards. The aim of the paper is to raise awareness of the importance of puppetry for the development of children from an early age and to describe the ways in which puppetry can be implemented in a kindergarten while working with children of early and preschool age.

The paper explains the origin of the Javanese puppet and where its name comes from. The anatomy of the Javanese puppet and the ways in which it is animated are described in detail. Variations and combinations of Javanese puppets are listed and described, and how a stage for a Javanese puppet theater should look like. The paper describes in detail the influence of stage puppets on the development of children of early and preschool age, with an emphasis on emotional and speech development. The methods of playing with stage puppets in kindergarten are also shown, and the role of the educator and his readiness to work with stage puppets in the kindergarten group are listed and described. It is also explained how the puppet can be included in the curriculum of primary schools.

The paper describes in detail the process of creating a Javanese puppet, from the very idea to the complete appearance of the puppet. The character of the Javanese puppet is explained, and each step of making the puppet is accompanied by pictures. The project that started with the creation of this puppet and the planned course of future activities in the kindergarten group with children of early and preschool age are listed and described.

Keywords: rod puppet, puppetry, children of early childhood education, children's creativity

Uvod

Lutka na štapu, još zvana i lutka javajka, svaka je lutka koja se pokreće i kontrolira uz pomoć štapa i žica. Ovoj vrsti lutaka pripadaju i najjednostavnije vrste lutaka, figure izrezane iz papira i pričvršćene na štap. Svaka lutka izrađena za kazalište sjena također pripada ovoj skupini lutaka, jer su i one kontrolirane pomoću štapa, te sve velike lutke za čije je pokretanje štapova potrebno nekoliko animatora. Lutka javajka potječe s otoka Jave te je originalno izrađena od drva, a predstavlja jednu od najneobičnijih i najljepših manifestacija azijske kulture. Ona je tehnološki vrlo jednostavna te je, zbog jednostavnosti animiranja, često upotrebljavana od strane svjetskih lutkara, ali i odgojitelja te svih onih koji rade s djecom u osnovnoškolskom obrazovanju. Osnovna vodilica lutke javajke nalazi se u težištu trupa. Javajka je trodimenzionalna, ima oblu glavu, gornji dio tijela i ruke. Najčešće nema noge već donji dio tijela čini suknja od struka prema dolje. Takvoj je lutki glava nasađena na štap te se može vrtjeti u osi. Osim oble glave, javajka ima gornji dio tijela i ruke koje se pokreću vodilicama. Klasična se javajka animira odozdo tako što animator rukom kojom drži štap animira lutkinu glavu, dok drugom rukom drži žice i animira ruke. Osim klasične lutke javajke, postoje i druge vrste lutaka javajki kao što su životinjske figure na štapu, divovske javajke ili hibridi, kombinacije lutaka javajki s nekom drugom vrstom lutaka. Pozornicu za javajke čini paravan postavljen u visini animatora iznad kojeg se pojavljuju lutke.

Lutka je djetetov najintimniji prijatelj, njegov glavni suradnik u igri i terapijsko sredstvo, te je često jedina kojoj dijete povjeri svoje probleme. Igra s lutkama omogućuje sintezu različitih sredstava i načina izražavanja, kao što su crtež, glazba i govor. Raspoloženje djeteta često se očituje u odnosu prema lutki. Scenska će lutka uvijek pokrenuti emocije kod djece, a emocije će pokrenuti djetetov govor, komunikaciju, maštu, želju za likovnim izražavanjem i želju za pokretom. Igre sa scenskim lutkama mogu pridonijeti emotivnom rasterećenju djeteta i pružiti odraslima uvid u djetetove konfliktne situacije. One socijaliziraju djecu i mogu utjecati na razvoj pozitivnih crta ličnosti. Scenska je lutka poticaj za raznovrsne igre, dramatizaciju i improvizaciju te je snažno sredstvo odgojnog djelovanja.

Igra s lutkom u dječjem vrtiću ima vrlo važnu ulogu u cjelokupnom radu na razvoju govora. Ona dijete snažno potiče na monološki i dijaloški govor, a dijete u takvoj igri uvježbava izgovor pojedinih glasova i riječi. U igri s lutkom dijete je motivirano izražavati svoje misli i osjećaje punim povezanim rečenicama logičkim smislom te se vremenom počinje govoriti slikovito i izražajno, svjesno se uči lijepom izražavanju. Lutka je odgojiteljev suradnik u socijalizaciji

djece. Promatranjem reakcije djece tijekom lutkarske igre odgojitelj dolazi do spoznaja o dječjem poimanju svijeta, jasniji su mu odnosi djeteta s obitelji te problemi i strahovi s kojima se ta djeca susreću. Zajednička igra djece dobar je znak socijalizacije jer ona ubrzava emocionalni i kognitivni razvoj. Kako bi se potakle interakcije među djecom, potrebno je osigurati predmete koji stimuliraju aktivnost u manjoj grupi. Lutka će odgojitelju pomoći potaknuti i produbiti djetetovo zanimanje za proučavanje teme kojom se projekt bavi. Odgojitelj će lutku u projekt uključiti kao pripovjedački i motivacijski element. Djeca s lutkom tijekom projekta proživljavaju različite situacije te sudjeluju u zajedničkim igrama istraživanja i otkrivanja. S lutkama se može izvesti lutkarski igrokaz ili lutkarska igra u kojoj se može prikazati neka priča ili događaj, ali i učiti o ljudskim različitostima. Kroz igru s lutkom moguće je i djeci prikazati rješenje za neke traumatske situacije. Scenska lutka namijenjena igrama predškolske djece mora sadržavati mogućnost jednostavna pokreta, a čitav scenski prostor treba odasati jednostavnošću i stilizacijom. Njega najčešće čini lagan i pokretan paravan prilagođen dječjoj visini. Odgajanjem djece za umjetnost lutkarstva potičemo spoznajni razvoj i sposobnosti za kreativno izražavanje te pridonosimo razvoju socijalnih ciljeva i etičkih vrijednosti. Uloga odgojitelja u igri s lutkom je obogatiti predodžbe djece van igre pruživši im obilje novih sadržaja. On glazbom, riječima i svojom igrom potiče dijete da kreativno razmišlja te realizira svoje zamisli. Odgojitelj prati djecu u igrama scenskom lutkom te temeljito upoznaje govor svakog pojedinog djeteta što mu pomaže u usmjeravanju svojeg pedagoškog djelovanja. Lutka implementirana u rad u školi kod djece može pobuditi njihovo zanimanje i aktivnost u nastavi. Ona može biti zanimljivo i raznovrsno nastavno sredstvo, privlačnije od uobičajenijih metoda koje nemaju vezu s učeničkim iskustvima ili interesima. Lutke su idealan dio nastavnoga procesa u poučavanju materinskoga jezika u nižim razredima osnovne škole, a mogu se koristiti kao motivacija pri obradi književno-umjetničkoga teksta ili kao poticaj za stvaralaštvo u posljednjoj, kreativnoj etapi sata. Lutka u nastavnom procesu ujedno predstavlja terapijsko sredstvo, edukativno-didaktičko sredstvo, ali i poticaj za kreaciju.

U radu se objašnjava porijeklo lutke javajke, opisuju se njene specifičnosti te se navode različite vrste lutaka javajki. Opisuje se na koje sve načine implementiranje lutaka u rad s djecom rane i predškolske dobi pozitivno utječe na njihov sveukupan razvoj, posebice na emocionalni razvoj i razvoj govora. Navedeni su načini uključivanja lutaka u rad s djecom u vrtićima te su navedene uloge i obaveze odgojitelja i vrtića u približavanju scenske umjetnosti djeci. Nabrojani su i načini uključivanja lutke u nastavni proces u osnovnoj školi te njene dobrobiti za razvoj djece te dobi. U zadnjem dijelu rada detaljno je opisan proces izrade lutke javajke te je cijeli proces

potkrijepljen fotografijama. Izrada ove lutke označava početak novog projekta na kojem sam krenula raditi, a on je objašnjen detaljno, od same ideje i motivacije do krajnjeg cilja projekta. Rad je dakle usmjeren ka predstavljanju lutke javajke i prepoznavanju značaja implementacije iste u dječje vrtiće u svrhu poticanja razvoja djece rane i predškolske dobi. Uporaba lutke trebala bi imati nužan pedagoški kontekst i pristup u odgojnoj komunikaciji i interakciji s djecom i kao takva zauzimati značajno mjesto u odgojno-obrazovnom radu.

Lutka javajka

Javajka ili lutka na štapu svaka je lutka koja se pokreće i kontrolira s pomoću štapa i žica. Ovoj vrsti lutaka pripadaju najjednostavnije vrste lutaka koje dijete samo izradi rezanjem nacrtane figure iz papira i pričvršćivanjem iste na štap. Svaka lutka izrađena za kazalište sjena također pripada ovoj skupini lutaka jer se i njih kontrolira štapovima. Skupini lutaka na štapu pripadaju i velike lutke za čije je pokretanje štapova potrebno nekoliko animatora (Županić BeniĆ, 2009).

Lutka javajka tehnološki je prilično jednostavna. Zbog izvrsnosti i jednostavnosti njenog animiranja, lutku javajku danas često upotrebljavaju lutkari u cijelom svijetu, ali i odgojitelji i učitelji razredne nastave i oni koji rade s djecom u osnovnoškolskom obrazovanju (Varl, 1999).

Porijeklo lutke javajke

Lutka javajka potječe s otoka Jave po kojem je i dobila ime. Često se upotrebljava u Kini i Japanu te predstavlja jednu od najneobičnijih i najljepših manifestacija azijske kulture. Kod nas se ne pojavljuje u istom likovnom obliku, a od originalne javajke zadržala je samo tehniku animiranja. Originalna javajka bila je izrađena od drva (Pokrivka, 1980). Tradicionalna javajka na području Indonezije poznata je pod imenom wayang golek (Slika 1.), trodimenzionalna štapna lutka, a lutke sjene zovu se wayang kulit (Slika 2.) jer su one plošne. Uz ramena i gornji dio tijela ovih dviju vrsta lutaka koji su gotovo jednaki, postoje tradicionalne sličnosti po obliku i liniji lica, odnosno glave i vrata. Kod obje vrste ruke se pokreću sa štapovima, duge su i savitljive u tri zgloba: ramenu, laktu i šaci (Županić BeniĆ, 2009).

Slika 1. *Lutka wayang golek*

Napomena. Preuzeto sa stranice: (<https://kulukgallery.com/wayang-golek-puppets/>)

Slika 2. *Lutka wayang kulit*

Napomena. Preuzeto sa stranice: (<https://indianisation-of-sea.weebly.com/wayang-kulit.html>)

Lutka sjena plošna je i kruta zbog štapa jer štap za koji je pričvršćena prolazi od njene glave kroz tijelo. Javajka je trodimenzionalna, ima oblu glavu, gornji dio tijela i ruke. Donji dio tijela jednak je kod ženskih i muških likova, a čini ga suknja od struka prema dolje. Štap izlazi iz glave lutke i prolazi kroz vrat i tijelo, a animatorova ruka skriva se pod haljinom. Štap viri ispod pojasa struka onoliko koliko je potrebno da ga animator primi rukom i njime upravlja glavom. Otvor kroz koji prolazi držač glave dosta je širok zbog lakše okretnosti i pomicanja glave gore-dolje i lijevo-desno. Kod lutke sjene i javajke ruke se pokreću žicama pričvršćenim na dlanove (Županić Benić, 2019). Tradicionalna javajka također može stvoriti sjenu. Slabije oštri rubovi nego kod plošne lutke čine ju posebno zanimljivom i tajanstvenom. Trodimenzionalne lutke mogu stvoriti jedino crnu sjenu, dok su plošne lutke bolje jer osim što su lakše i manje, zauzimaju manje prostora iza scene. Obično jednu javajku animira samo jedan animator (Županić Benić, 2009).

Dijelovi lutke javajke

Osnovna vodilica lutke javajke je u težištu trupa. Lutka na štapu vođenih ruku najčešće nemaju noge, nego samo dugački kostim. Takva lutka ima glavu nasadenu na štap, koja se može vrtjeti u osi, nastavak trupa u dijelu ramena i ruke na vodilicama koje su pokretljive u zglobovima. Vodilice za ruke moraju biti dovoljno dugačke jer lutka dlanom mora moći doseći vrh svoje glave. (Varl, 1999).

Glava i vrat

„Drveni štap kojim lutka pokreće glavu prolazi kroz tijelo i vrat lutke, a fiksiran je s unutrašnje strane lubanje koja je u jednom dijelu šuplja. On animatoru omogućuje pokretanje glave lijevo-desno“ (Županić Benić, 2009, str 76). Kod lutke javajke moguće je napraviti mehanizam kojim bi se omogućilo da lutkina glava može kimati. Lutkina bi glava s donje strane imala udubinu kroz koju bi prolazio štap, a on bi na gornjem dijelu, gdje se pričvršćuje u glavu, imao rupu kroz koju bi prolazila žica koja bi učvrstila štap unutar glave. Ovako bi bilo omogućeno kimanje glave na štapu. Pokret je moguće učiniti kontroliranim pričvršćivanjem konca na stražnju stranu lubanje koji bi prolazio kroz mali žlijeb duž štapa i pri kraju bi zavezali nešto slično drvenoj kuglici. Potezanjem kuglice, odnosno povlačenjem konca, glava bi se povlačila unatrag, a popuštanjem istog vraćala bi se u početni položaj (Županić Benić, 2019). Ukoliko ramena pribijemo na osnovnu drvenu vodilicu, ramena će biti drvena. Još je bolje ako su ramena oblikovana od stiropora ili pjenaste gume u željeni oblik. Kroz sredinu ramenog pojasa gurne se i prilijepi jedna vodilica. Želimo li napraviti lutku na način da ona nije pokretljiva u vratnom dijelu, kao odvojeni element trupa oblikovat ćemo i prilijepiti još i bokove. (Varl, 1999).

Tijelo i kostim

Za tijelo javajke, Županić Benić (2019) navodi da:

Ramena, trup, donji dio i ruke čine zasebnu cjelinu izdvojenu od glave. Glavu pokreće i drži štap, dok ostale dijelove drži drveni elipsoidni dio koji predstavlja ramena, a u središtu ima rupu kroz koju slobodno prolazi i rotira se štap. Ispod te rotirajuće drvene ploče štap ima manji drveni dio poput matice, kojim se za štap pričvrsti trup. (str. 72-73).

Bilo bi dobro da je unutrašnjost trupa šuplja zbog okretnosti štapa i nesmetane pokretljivosti glave. Ruku prekriva suknjica koja je pričvršćena na trup. „Ruke su pričvršćene na rameni dio, a pomične su u svim zglobovima. Na ruke su pričvršćene žice jednako kao kod lutaka sjena. Na žici koju animator drži u ruci pričvršćen je drveni dio kako bi se mehanizam lakše pokretao“ (Županić Benić, 2009, str. 79). Županić Benić (2009) navodi da „postoji nekoliko načina pričvršćivanja žice na ruke.“ Žica je pričvršćena za sredinu dlana ili za zglob dlana te uvijek prolazi kroz donji brid šake. U oba načina vrh žice koji će ući u dlan ili zglob ruke mora biti blago zaobljen s gornje strane zbog lakšeg provlačenja druge žice ili igle s koncem i završnog fiksiranja. Kostim kod javajki može biti detaljno razrađen kako bi djelovao nakićenim i bogatim te može pratiti određeni stil. Javajke koje predstavljaju ženske likove s haljinama i krinolinama djelovat će posebno realistično. Javajke muških likova bit će detaljnije razrađene u gornjem

dijelu tijela jer im noge nisu važne. „Ujedno javajke podnose različite frizure i pokrivala za glavu“ (Županić Benić, 2019, str. 74).

Animacija lutke javajke

Riječ animacija potječe od latinske riječi „anima“ što znači duša. Iz toga proilazi da animirati lutku zapravo znači udahnuti joj dušu, odnosno oživjeti je. Najvažniji scenski element koji oživljava materiju je pokret. Animacija lutke veoma je važna za postizanje pravog umjetničkog izraza, a Pokrivka (1980, str. 15) smatra da je to: „onaj neposredni čin oblikovanja jedne sasvim nove estetske tvorevine putem medija lutke.“ Klasična se javajka pokreće, odnosno animira odozdo. Animator koji se nalazi iza paravana rukom kojom drži štap animira lutkinu glavu, dok drugom rukom drži žice i animira ruke. Animator žice pri animaciji ruku može držati na nekoliko načina. Prvi način je da žice drži jednu blizu druge. Kao drugi način, žice može malo razdvojiti tako da između njih umetne palac ruke. Treći je način da palcem zahvati jednu žicu dok drugu guramo ispruženim kažiprstom i tako ih potpuno razdvajamo, a javajka širom raširi ruke (Županić Benić, 2009, 2019).

Vrste lutaka javajki

Osim do sad opisanih javajki koje se animiraju odozdo, „postoje i varijacije te vrste lutaka koje su vođene ispred lutkara na povišenoj pozornici koja lutkaru seže do trupa. Takve lutke imaju glavnu vodilicu (štap pričvršćen na vrat), a također se mogu rotirati i kimati glavom“ (Županić Benić, 2019, str. 75). „Ruke obično imaju štapove ili tek malo istaknutije laktove kojima lutkar pokreće lutku, a kod nekih preciznijih pokreta lutkar svojom rukom drži dlan i pokreće ga“ (Županić Benić, 2009, str. 82). Takvu lutku mogu animirati dva animatora. U tom slučaju jedan animira glavu i ruke, a drugi pomoću kratkih štapova pričvršćenih za lutkine pete animira noge. Lutka koja se često susreće u predstavama lutkarskih kazališta naziva se lutka hibrid. Tada se lutkare oblači u crno te se stavlja crni okvir scene kako bi se lutke jače istaknule. Scenografija je plošna te oslikana različitim pozadinama s obje strane, a mijenjaju se prelaženjem s jedne strane okvira scene na drugu iz prizora u prizor. Iz tog je razloga obično pomična i pričvršćena za kotačiće. Takvim se vagonskim prolazom pozadina može doimati kao da je lutka u pokretu, odnosno kao da hoda iako je ona na istom mjestu, a scenografija je ta koja se kreće. (Županić Benić, 2019). „Kod takvih lutaka glava može biti kao u zijevalica, a tijelo kreirano na način opisan u prethodnom primjeru. Animira se ispred animatora, na tzv. „stolu“.

Opisani hibrid između štapnih lutaka i zijevalica zbog načina animacije zovemo i stolnim lutkama“ (Županić Benić, 2019, str. 76). Kombinacija ručne lutke zijevalice i lutke na štapu, prema Županić Benić (2009, str. 84), animira se tako da: „Jedna ruka ulazi sa stražnje strane lubanje u glavu i animira usta, dok su ruke kontrolirane štapovima koji su pričvršćeni u produžetku podlaktice.“ Kod kombinacije lutke javajke s animatorovom rukom, Županić Benić (2019, str. 77) navodi da „Štap kojim se pokreće glava fiksiran je sa stražnje strane na vrat, dok animator drugu ruku koja je presvučena rukavicom posuđuje lutki. Lutka može imati i noge koje pritom mogu slobodno visjeti, a može ih animirati i drugi animator.“ Divovsku javajku čini maska postavljena na štap. Mehanizmi divovskih lutaka na štapu mogu se izraditi po istim načelima kao i lutka javajka. Dimenzije ovih lutaka znaju premašiti i nekoliko metara u visinu, širinu ili dužinu (Županić Benić, 2009).

Životinjski likovi lutaka javajki

Lutke javajke koje predstavljaju životinje nešto su kompliciranije, te se za svaku treba osmisliti posebni individualni mehanizam. Svima je ipak zajedničko da postoji glavni nosač koji nosi cijelu lutku. Ponekad su potrebni i dodatni štapovi za rep, krila ili glavu životinje. (Pokrivka, 1980). S dva štapa animiraju se životinjski likovi na četiri noge, a ne na dvije kao personalizirane životinjske lutke. Jedna vodilica umetnuta je u glavu, a druga u lutkin trup. Vodilice su kraće nego kod tipičnih javajki pa se ovakve javajke prilično lako animiraju. Noge životinje prišivene su za trup te se pokreću automatski. Glavna nosiva vodilica ubodena je u težište trupa, pritom pazeći na raspodjelu težine nogu i repa. Druga vodilica usađena je u težište glave te je uvijek duža od vodilice za trup. (Varl, 1999). Trup i vrat povezani su uzicom, kožnatom vrpcom ili oprugom kako bi vrat bio lako pokretljiv. Trup je napravljen od istog materijala kao i glava. Učvrsti se i kašira na isti način. Glavu i trup najbolje je učvrstiti grubim materijalom koji asocira na životinjsku kožu, dlaku ili perje. Na obučeni trup zašiju se noge. One ne smiju biti prečvrsto pričvršćene, već moraju biti pokretljive pri najmanjem pomaku trupa. Na zadak tijela prišije se rep koji ne smije biti pretežak. Životinjske se šape i repovi oblikuju od istih materijala kao i glave i trupovi. Presvlače se istim materijalima i lijepe se na osnovu. U tanke se repiće umetne žica te se savije u željeni oblik. (Varl, 1999).

Pozornica za lutke javajke

Pozornica za javajke, prikazana na slici 3., je paravan postavljen u visini animatora iznad kojeg se pojavljuju lutke. Paravan čini „drveni okvir na stalcima preko kojega je nategnuto platno koje odvaja publiku od animatora. Prostor igre za javajke toliki je kolika je širina paravana“ (Županić Benić, 2019, str. 79). Lutke koje su kombinacija javajke s nekom drugom vrstom lutaka kreću se na klupici. Ona je prostor igre te odvaja publiku od lutaka. U ovom je slučaju animator vidljiv. Divovske se lutke na štapu fizički ne odvajaju od gledatelja, već djeluju među njima, a koriste se na otvorenom prostoru.

Slika 3. *Pozornica za javajke*

Napomena. Preuzeto sa stranice: (<https://www.atlasobscura.com/places/museo-del-burattino>)

Utjecaj lutke na dječji razvoj

Vrijednost i uporaba lutke prvotno ovisi o dobi djeteta i veličini lutke. Ona je djetetu prijatelj, njegov glavni suradnik u igri te terapijsko sredstvo. Za dijete je lutka stvarno biće s kojim ono razgovara, druži se, koga hrani, komu tepa, koga miluje, uspavljuje, odijeva, s kim odlazi na putovanja, izlete i šetnje. Lutka je djetetov najintimniji prijatelj te je često jedina kojoj dijete iznese svoje probleme. (Peteh, 2009). Igra s lutkama omogućuje sintezu različitih sredstava i načina izražavanja, kao što su crtež, glazba i govor. U prisustvu odrasle osobe, djeca stvaraju priču uz pomoć lutaka te tako pretapaju nesvjesno u donekle prepoznatljive metafore. Takve su igre simbolične te kod djece razvijaju kognitivne aspekte ličnosti. Hoće li igra teći spontano ovisi o odraslom suigraču. Bastašić (1990, str. 27) smatra kako „pretjerana aktivnost može gušiti kreativnost i izgradnju osobnosti.“

Utjecaj lutke na emocionalni razvoj djeteta

Dijete svoju potrebu za pripadnošću izražava već od najranije dobi. Ivon (2010, str. 38) smatra da je djetetov razvoj ometan: „ako ga ne okružuju osobe koje ga vole, koje se zauzimaju za njega, koje brinu o njemu i koje su spremne prihvaćati njegovu ljubav i darovati mu svoju.“ Tu potrebu dijete će zadovoljiti uz majku i ostale članove obitelji, uz drugu djecu, ali i uz životinje, predmete i dragu igračku koja mu puno znači. Nedostatak zadovoljavanja potrebe za pripadnošću posebno je izražen u razdoblju adaptacije u jaslicama. Dijete je tad preplavljeno emocijama, osjeća se žalosno, nemoćno, napušteno i ljutito. To su izrazi separacijskog straha, odnosno straha od odvajanja od majke i obitelji. Razdoblje adaptacije traje sve dok dijete ne uspostavi emocionalne veze s odgojiteljem. Za to vrijeme djetetu će, da sačuva dodir s domom, pomoći prijelazni objekt, najdraža igračka lutke koju je donijelo od kuće. Raspoloženje djeteta često se očituje u odnosu prema lutki, tako Peteh (2009, str. 37) navodi da „Zadovoljno dijete odnosi se prema lutki pažljivo, brižno, nježno, a nezadovoljno na lutki iskaljuje svoje neraspoloženje, grubost...“ Kraljević (2003) navodi da će scenska lutka uvijek pokrenuti emocije kod djece, a emocije, kao osnovni pokretač svakog stvaralaštva, pokrenut će djetetov govor, komunikaciju, maštu, želju za likovnim izražavanjem i želju za pokretom. Pokrivka (1980, str. 29) navodi da igre sa scenskim lutkama „mogu pridonijeti emotivnom rasterećenju djeteta i pružiti odraslima uvid u djetetove konfliktne situacije. Igre sa scenskim lutkama socijaliziraju djecu i mogu utjecati na razvoj pozitivnih crta ličnosti. Djeca postepeno u igri razvijaju smisao za uzajamnost, solidarnost, pravednost, suradnju.“ Dijete u igri s lutkom uči razvijati svoje osjećaje, voljeti, radovati se i žalostiti, uči kulturno-higijenske navike, razvija

svoje govorne sposobnosti te se identificira s određenim likovima. Kod djeteta je lutka poticaj za raznovrsne igre, dramaturgiju i improvizaciju te je snažno sredstvo odgojnog djelovanja. (Peteh, 2009).

Komunikacija kroz emocije

Jedan od najvažnijih koraka u djetetovom razvoju je otkrivanje načina komunikacije. Najnormalniji način za to je kroz osjećanje, no to često za djecu zna biti jako stresno. Dijete općenito na okolinu reagira na razini dojma, no komunikacija nije uvijek primjerena što može izazvati neugodne osjećaje. Pokrivka (1980, str. 78) navodi da: „Razlozi za to mogu biti različiti, npr. nesporazum ili pogrešno upotrijebljena riječ, a posljedica može biti prestanak spontane komunikacije.“ Autoritet djetetu važne osobe može izazvati neposlušni protest ili jednostavnu imitaciju, a obje reakcije su neodobrene u odgojnom procesu. Da se takve stresne situacije izbjegniju u svakodnevnim odnosima možemo uvesti lutku s ciljem bolje dvosmjerne komunikacije između djeteta i njemu važnih osoba. Započinje se jedna druga važna faza djetetovog egocentričnog govora – dijete se igra, a ujedno igra i predstavu s različitim lutkama kojom simbolički rješava svoje probleme. Takav će se „dijalog jednih usta“ ubrzo pretvoriti u igru s izvjesnom idejom ili porukom kako bi se privukla pozornost nekog drugog djeteta ili odrasle osobe. U ovom se trenutku može govoriti o paralelnoj komunikaciji između djeteta i odrasle osobe. Mišljenje lutke ne mora biti nužno onakvo kakvim ga želi odrasla osoba. Te su razmjene mišljenja izvor beskrajnih mogućnosti da se djetetu sugerira iskustvo i znanje o svijetu i društvu. Mišljenje lutke bit će prihvaćeno s više oduševljenja nego naše jer lutka nije dodijeljeni autoritet, već autoritet po izboru djeteta. Lutka je često djetetov povjerljiv posrednik u korelaciji s njegovom okolinom. (Pokrivka, 1980).

Utjecaj lutke na govor djeteta

Igra s lutkom u dječjem vrtiću ima vrlo važnu ulogu u cjelokupnom radu na razvoju govora. Dijete u takvoj igri puno lakše i brže prelazi na više oblike povezanog i pravilnog govora te uvježbava izgovor pojedinih glasova i riječi. Dokazano je da govorno slabije aktivna djeca kroz igre s lutkom dobivaju snažne govorne impulse, a djeca s laganim poremećajem ritma govora stimulirana su na čišće i jasnije izražavanje. (Pokrivka, 2023). Pokrivka (2023, str. 31) smatra da: „Jedna od specifičnih vrijednosti ove igre je u tome što snažno potiče dijete na monološki i dijaloški govor.“ Dijete surađuje s odgojiteljem ili drugom djecom, ili potpuno samo gradi male dijaloge na poznati ili izmišljeni tekst. U igri s lutkom dijete je motivirano izražavati svoje misli i osjećaje punim povezanim rečenicama logičkim smislom. Dijete s

vremenom počinje govoriti slikovito i izražajno, odnosno počinje svjesno učiti kako se lijepo izražavati. Dijete starije predškolske dobi u igri scenskom lutkom počinje se izražavati u duljem logično povezanom monološkom i dijaloškom govoru. Počinje upotrebljavati složenije gramatičke strukture koje su u skladu s razvojem mišljenja njega samoga. U igri scenskom lutkom stvara imaginarne predmete-rekvizite tako što ih verbalno imenuje. Također imenuje i neke složenije radnje koje lutka izvodi. Dijete u tim igrama ulazi u najrazličitije govorne operacije čiju će logičnu osnovu upoznati tek u osnovnoj školi. Glibo (2000) navodi da dijete predškolske dobi kroz igru s lutkama:

Izmišlja neočekivane jezične konstrukcije ili sazvučja i samo ostaje iznenađeno nad njima. Izmišlja dulje monologe ili dijaloge, nove riječi, igra se glasovima, slogovima, riječima, gramatičkim formama. Uživa u vlastitim jezičnim tvorevinama, a to je jedan od preduvjeta za prihvaćanje estetskih govornih vrednota. Igrajući se jezikom sasvim slobodno, dijete otkriva ritam i melodiju jezika, otkriva poetsku dimenziju jezika. (str. 118)

Lutka u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju

Lutka je u predškolskoj ustanovi čest i drag gost, ona je odgojiteljev suradnik u socijalizaciji djece. Promatranjem reakcije publike, odnosno djece, tijekom lutkarske igre ili improvizacije, odgojitelj dolazi do spoznaja o dječjem poimanju svijeta, jasniji su mu odnosi djeteta s obitelji te problemi i strahovi s kojima se ta djeca susreću. Postoje različiti načini na koje je moguće implementirati lutke u dječju svakodnevicu, a Rudman (2023, str. 7) navodi: „Lutka prijatelj grupe odabrani je lik uvijek prisutan u dnevnoj rutini kao komentator različitih aktivnosti, pa i didaktički savjetnik, odnosno širitelj pozitivnih oblika ponašanja, poticatelj razvijanja kulturno-higijenskih navika i međusobnog uvažavanja različitosti u grupi.“ Zajednička igra djece dobar je znak socijalizacije. Igra s drugima kod djece ubrzava emocionalni i kognitivni razvoj. U grupi djeca stvaraju i usvajaju granice vlastitih sposobnosti i realiteta., stječu bogata osjećajna iskustva, uče društveno prihvatljivo ponašanje te usvajaju osjećaj prirodnosti i povezanosti. Bastašić (1990, str. 24) smatra da su djeca vrlo rano sposobna i spremna za društvene komunikacije: „U dojenačkom razdoblju boravak u bolnici izaziva manje oštećenje ako djeca leže zajedno. Oko treće godine interes za vršnjake raste i djetetu treba omogućiti susrete s drugom djecom. U manjim grupama djeca mogu samostalno rješavati određene jednostavne probleme.“ Kako bi se potakle interakcije među djecom, potrebno je osigurati igračke, odnosno predmete, koji stimuliraju aktivnost u manjoj grupi. Pomažući se lutkama pri realizaciji odgojnog projekta, pri čemu je lutkina priča nit vodilja, lutka će odgojitelju pomoći potaknuti i produbiti djetetovo zanimanje za proučavanje teme kojom se projekt bavi. Odgojitelj će lutku u projekt uključiti kao pripovjedački i motivacijski element. Lutkina će priča djecu potaknuti da lakše prijeđu iz jedne aktivnosti u drugu u okviru jedne teme. Djeca s lutkom tijekom projekta proživljavaju različite situacije te sudjeluju u zajedničkim igrama istraživanja i otkrivanja. (Ivon, 2010). Lutke je, naravno, moguće kupiti, no poseban je doživljaj kad se dijete igra s lutkom koju je samo izradilo. S izrađenim lutkama može se izvesti lutkarski igrokaz ili lutkarska igra u kojoj se može prikazati neka priča ili događaj, ali i učiti o ljudskim različitostima kao što su visina, debljina, rasna obilježja ili invaliditet. Kroz igru s lutkom moguće je i djeci prikazati rješenje za neke traumatske situacije. Osim navedenih, izrađene lutke mogu biti dio brojnih drugih aktivnosti, a mogu se organizirati i izložbe izrađenih lutaka. (Peteh, 2003). Glibo (2000, str. 114) smatra da: „Za scensku lutku namijenjenu igrama predškolske djece bitno je da sadrži mogućnost jednostavna pokreta, da nije preteška ni prevelika. I čitav scenski prostor, ako se koristi kulisama i rekvizitima, treba odisati jednostavnošću i stilizacijom.“ Scenski prostor u dječjem vrtiću namijenjen za igru djece

sa scenskim lutkama najčešće čini lagan i pokretan paravan koji je prilagođen dječjoj visini ili nekoliko paravana različitih veličina koji se mogu kombinirati.

Struktura igre scenskom lutkom

Struktura igre promjenjiva je s obzirom na dob djece te je drugačija u malim i nepovezanim grupama nego u većim i postojanijim. Kod mlađe djece zajednička je igra djece bez unaprijed određene ideje, a kod starije djece ona polazi od ideje te se ona dogovaraju o ulogama. Sva djeca uključena u igru dobrovoljno prihvaćaju nepisana i obavezna pravila koja proizlaze iz igre uloga, odnosno iz situacije u igri. Uloga koju dijete odabere mijenja i radnju i značenje predmeta s kojim ono rukuje. (Bastašić, 1990). Bastašić (1990, str. 24) smatra da je lutka u grupnom radu s djecom iznimno pogodan medij: „Već su trogodišnja djeca u stanju koristiti lutke u igri za stvaranje mladih jednočinki.“ U tim igrama djeca koriste različite dramske efekte, mimiku, promjene u glasu te jednostavne trikove na sceni. Za poticaj igre djeci je dovoljan kutić s malom pozornicom i lutkama te publika. Takva je igra prožeta velikom radošću. U takvoj predstavi ne sudjeluju samo djeca koja igraju, već i publika, odnosno djeca gledaoci.

Uloga odgojitelja i vrtića

Lutkarsko-scenske igre kao metodički pristup odgojitelju će pomoći u razumijevanju važnosti zbližavanja djeteta s umjetnošću. Važna je uloga vrtića da dijete navikne na ugodu prilikom susreta s umjetnošću. Ivon (2010, str. 84) smatra da „Odgajanjem djece za umjetnost lutkarstva gledanjem lutkarskih predstava ili uporabom lutke za prikazivanje priče potičemo spoznajni razvoj i sposobnosti za kreativno izražavanje te pridonosimo razvoju socijalnih ciljeva i etičkih vrijednosti.“ Uloga odgojitelja u igri s lutkom je obogatiti predodžbe djece van igre pruživši im obilje novih sadržaja. On može dati poticaj ili inicijativu za igru, no nikako i razrađenu zamisao. Odgojitelj glazbom, riječima i svojom igrom potiče dijete da kreativno razmišlja te realizira svoje zamisli, ali i da se zamisli djece upotpunjuju, a on može na početku igre podijeliti uloge te potaknuti djecu na dogovor o sadržaju i načinu igre. Odgojitelj prati djecu u igrama scenskom lutkom te temeljito upoznaje govor svakog pojedinog djeteta što mu pomaže u usmjeravanju svojeg pedagoškog djelovanja. Njegova vrlo značajna uloga je i sudjelovanje u dječjim igrama ili organiziranje igre lutkom pred djecom. Pokrivka (2023, str. 34) smatra da „Igra odgajatelja s lutkom na maloj sceni trebala bi biti sastavni dio programa

kazališta lutaka u dječjem vrtiću i kao takva zauzimati značajno mjesto u odgojno-obrazovnom radu.“ Korisno za djetetov razvoj i socijalizaciju je i uključivanje djeteta u dramsku grupu. Rad u lutkarskoj ili dramskoj skupini djetetu će pomoći da vrijedne i radosne događaje iz života primi slobodno i spontano. U dramskoj grupi prvi je zadatak oslobađanje spontanosti kod djece. Ladika (1970, str. 81) smatra da „bez spontanosti nije zamisliva ni kreativnost.“ Zbog toga se rad u dramskoj grupi započinje s igrama jer se dijete u njima ne osjeća promatrano ili kao da odrađuje neki zadatak, već je pokrenut u akciju znatiželjom i radošću igre koje ga navode da spontano reagira. U igri se dijete lakše privikne i na novi kolektiv jer će mu lakše proći prvi nelagodni osjećaj susreta s novom sredinom.

Sposobnost odgojitelja na rad s lutkom u skupini

Rudman (2023) iznosi svoje mišljenje o lutkarskim sposobnostima odgojitelja:

Ne bih se složila s marginaliziranjem lutkarskih sposobnosti odgojitelja u vrtiću, upravo suprotno. Postoje dragulji lutkarstva baš u vrtićkim ustanovama, a njihova je uloga kao moderatora stvarnoga i fiktivnog svijeta, odnosno osoba koje idejnošću, kreativnošću i osobnim primjerom motiviraju djecu u pronalasku svog izričaja, neprocjenjiva. (str. 7)

Ladika (1970) o dramskom radu s djecom smatra da:

Pedagog-umjetnik u dramskoj grupi i redatelj u dječjem studiju može biti samo onaj koji uz znanje posjeduje i dubok afinitet prema radu s djecom. Nije dovoljno voljeti djecu, jer to još ne znači da smo ga i razumjeli: ali ako ga razumijemo, znači da ga i poštujemo i iskreno volimo. (str. 87)

Sama uporaba lutke u vrtiću ovisi o samom odgojitelju i o njegovom poznavanju materije te senzibilitetu za lutkarstvo. Županić Benić (2019, str. 117) pod time misli na „uočavanje i otkrivanje različitih mogućnosti korištenja lutaka s djecom, zatim o interesu za uvođenjem lutke u odgojno-obrazovni proces, a tu pripada i volja da se s djecom na takav način ostvari komunikacija.“ Vješt će odgojitelj lutku iskoristiti za scenske improvizacije, prikaz zagonetki, predstavljanje sličica iz stvarnog života te kratke monologe ili dijaloge kao uvod u aktivnost, a sve s ciljem poticanja dječjega stvaralaštva i proširivanja spoznaja. Osim svakodnevnih spontanih stvaralačkih igara sa scenskom lutkom razlikujemo igre dramatizacije umjetničkih tekstova koje su omiljene nakon literarne spoznaje. One se organiziraju nakon usvojenih ili napamet naučenih pjesmica prigodnih za dramatizaciju, nakon interpretacije priče

ili bajke prigodne za izvođenje po ulogama te nakon osvojenog kraćeg igrokaza. (Rudman, 2023). Lutka je važno odgojno-obrazovno i terapeutsko sredstvo te poticaj za kreativno izražavanje te bi zato odgojitelji trebali razumjeti mogućnosti korištenja lutke kao medija te znati na koje ih načine upotrijebiti te znati koji su načini primijenjeni kojoj djeci. Ivon (2010, str. 93) smatra da: „uporaba lutke u odgojno-obrazovnom radu u dječjem vrtiću ne bi smjela biti tek pitanje odluke pojedinca da je primjenjuje, nego nužan pedagoški kontekst i pristup u odgojnoj komunikaciji i interakciji s djecom.“

Lutka u osnovnoj školi

Djeci je svakodnevica ispunjena raznim medijima te stvaranje okruženja koje će djecu potaknuti na korištenje mašte i kreativnosti, kao i potpuno uključivanje djece u samoj nastavi, učiteljima stvara izazov. Lutka implementirana u rad u školi kod djece može pobuditi njihovo zanimanje i aktivnost. Županić Benić (2019, str. 125) smatra da: „lutka može, bez obzira na razne načine zabave u kojima su djeca većinom pasivna, pobuditi njihovo zanimanje i aktivnost. Djeca najbolje uče ako su iskusila predmet, temu kroz što više osjetila.“ Lutka je vizualno privlačna, taktilna i pokretna pa ona može dijete uključiti u cijelosti te ga tjelesno, emotivno, intelektualno i stvaralački angažirati. Ukoliko se lutke ispravno koriste u obrazovanju, Majaron i Kroflin (2004, str. 88) smatraju da „one mogu biti zanimljivo i raznovrsno nastavno sredstvo, za učenike privlačnije od uobičajenijih metoda koje nemaju vezu s učeničkim iskustvima ili interesima.“ Lutke su idealan dio nastavnoga procesa u poučavanju materinskoga jezika u nižim razredima osnovne škole. Mogu se koristiti kao motivacija pri obradi književno-umjetničkoga teksta ili kao poticaj za stvaralaštvo u posljednjoj, kreativnoj etapi sata. (Rudman, 2023).

Coffou-ino (2004) viđenje značenja lutke u nastavnom procesu jest:

- I. lutka kao terapijsko sredstvo, kao medij razbijanja psiholoških barijera, oslobađanja strahova, frustracija i opuštanja;
- II. Lutka kao edukativno-didaktičko sredstvo izražava nastavne sadržaje, živi u njima i povezuje ih sa subjektom;
- III. Lutka kao poticaj za kreaciju (likovno-grafičko-scensku, govorno-scensku i literarno-režijsku). (str.9)

Uključivanjem lutke u nastavni proces, učitelj gubi poziciju zvijezde, centra pažnje koji objašnjava, zapovijeda, usmjerava i pojašnjava. Majaron i Korflin (2004, str. 89) navode da „On više nije vrhovna snaga, nego postaje izvoriste te, surađujući s grupom, sudjeluje u planiranju i definiranju različitih faza projekta, podjeli zadataka i utvrđivanju ciljeva.“ Ponekad će sudjelovati u ocjenjivanju napretka te pri promjenama i prilagodbama, a povremeno će on biti taj koji udovoljava dječjim zahtjevima predlažući nove pravce razmišljanja i upućujući ih na literaturu. Učitelj je odgovoran za sigurnost učenika te će morati upozoriti učenike i na moguće opasnosti koje mogu biti prisutne na nekim predstavama.

Implementiranje lutke u nastavni proces

Prije no što se lutka implementira u vođeni sat, učenike treba upoznati s njezinim mogućnostima te stvoriti kreativno ozračje u razredu. Za to su najpovoljnije lutkarske improvizacije. One će pomoći učenicima u upoznavanju osnovnih tipova scenskih lutaka,

odnosno načinu njihova pokretanja. To su „takozvane slobodne, nesputane igre koje je zanimljivo pratiti i koje učitelja upozoravaju na govorne osobnosti učenika, njihov fond riječi, sposobnost oblikovanja rečenica i iznošenje stavova“ (Rudman, 2023, str. 9). U lutkarskim improvizacijama djeca su otvorenija i opuštenija te jezično nesputana. Složeniji oblik uključivanja lutaka u nastavu jest rad na lutkarskome igrokazu. „Taj rad ponajprije podrazumijeva čitanje s razumijevanjem na temelju kojega učitelj planira daljnje aktivnosti“ (Rudman, 2023, str. 9). Potrebno je odrediti osobine likova, njihov suodnos i poruku, odnosno ideju teksta. S djecom nižih razreda čitaju se kraća djela, a sa starijim uzrastom, ako su prošli osnove lutkarstva, može se pripremiti prava mala predstava za ostale učenike škole, roditelje ili širu zajednicu.

Izrada lutke javajke

Inspiracija za pisanje rada na ovu temu bila mi je izrada lutke javajke u 3. semestru preddiplomskog studija Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja na kolegiju Metodika likovne kulture 1 kod profesorice Marijane Županić BeniĆ. Izrada te lutke probudila je u meni ljubav prema lutkama i lutkarstvu, ali i kreativnost i znatiželju za pronalaskom novih načina kako iskoristiti neke stare već korištene materijale u nove svrhe. Tad sam se upoznala s brojnim dobrobitima i koristima lutaka za dječji razvoj, počela sam se više zanimati za tu temu i dublje ju istraživati. Razmišljala sam na koji bih način mogla iskoristiti svoj završni rad na samom početku mog rada u dječjem vrtiću te sam se odlučila za izradu lutke javajke koja bi probudila kod djece interes za lutkarstvom. Za odabir ovog karaktera lutke odlučila sam se zato što sam pretpostavila da bi djecu, kad bi vidjela da ja imam lutku sebe s kojom se mogu igrati i izražavati, motiviralo da i sami naprave lutku sebe.

Slika 4. *Javajka „Crni čovjek“*

Tema za izradu lutaka javajki na kolegiju Metodika likovne kulture 1 za moju grupu bila je dječji roman Čudnovate zgrade šegrta Hlapića Ivane Brlić-Mažuranić. Lik kojeg sam ja izrađivala bio je „Crni čovjek“, glavni negativni lik romana. Završni izgled moje lutke javajke može se vidjeti na slici 4.

Napomena. Autorski rad.

Karakter lutke

Ime ove lutke je Ana, a ona predstavlja mene kao odgojiteljicu u jednoj odgojno-obrazovnoj skupini. Ideja pri izradi ove lutke bila je da kod djece stvorim interes za lutke i lutkarstvo. U nadi da će se djeca početi zanimati za lutkarstvo, odlučila sam započeti projekt kojim bih djecu potaknula na izradu lutaka počevši od jednostavnih papirnatih lutaka na štapu ili lutaka za prst. Ideja je da djecu zainteresiram za lutkarstvo, stoga da bih potaknula interes za lutku pokušat ću s djecom izraditi neke jednostavnije vrste lutaka kao što su lutke za prst od papira i lutke zijevalice od čarapa, a kasnije bih zajedno s njima pokušala izraditi i neke složenije lutke kao što je lutka javajka. Idealni završetak projekta bio bi kada bi svako dijete izradilo lutku sebe samoga te bismo mogli izvoditi lutkarske predstave za sebe unutar skupine, za druge skupine ili za roditelje s lutkama koje predstavljaju svako dijete i odgojitelja u našoj skupini. Izražavanje kroz lutkarstvo kod djece bi potaknulo razvoj kreativnosti i govora. Vjerujem da bi ovakav način rada potaknuo povučeniju djecu da se otvore te bi se djeca s govornim teškoćama pomoću nje uspjela lakše izraziti.

Skica

Slika 5. *Skica lutke javajke*

Napomena. Autorski rad.

Pribor i materijal potreban za izradu lutke

- Papiri i kartoni
- Olovka
- Tempere
- Kistovi
- Voda i posudica za vodu
- Paleta za boje
- Glina
- Nožići za oblikovanje
- Najlonska i aluminijska folija
- Žica i kliješta
- Drvofiks
- Novine
- Brusni papir
- Stiroporna kugla
- Pik traka
- Metar
- Štap duljine pola metra, debljine 1,5 cm
- Plastična boca zapremnine pola litre
- Bušilica
- Punjenje za lutke
- Različite tkanine
- Patentni zatvarač
- Igle, konci različite boje i vrpce
- Šivaća mašina
- Kreda
- Pištolj za vruće ljepilo i štapići ljepila

Slika 6. *Pribor i materijal*

Napomena. Autorski rad.

Proces izrade glave

Slika 7. *Lutkino lice od gline*

Komad mase za modeliranje oblikovala sam nožićima i prstima dok nisam dobila željeni oblik lica moje lutke. Na slici 7. vidljivo je kako sam oko oblikovane mase za modeliranje omotala sam najlonsku foliju kako do gline ne bi dopiralo nimalo zraka.

Napomena. Autorski rad.

Slika 8. *Kaširano lice lutke*

Lice sam kaširala tako da sam novine potrgala na malene komadiće i umakala ih u 1:1 otopinu vode i drvofiksa. Umočene papiriće lijepila sam na foliju. Postupak sam ponavljala dok svaki dio lica nisam prešla s pet slojeva novina. Ostavila sam glavu da se osuši tjedan dana što se vidi na slici 8. Zatim sam glinu, zajedno s folijom, izvadila iz kaširanog lica. Rubove lica uredila sam škarama, a cijelo sam lice izgladila brusnim papirom.

Napomena. Autorski rad.

Slika 9. *Stiroporna kugla na štapi*

Na kugli od stiropora bušilicom sam probušila rupu do otprilike sredine kugle. Jedan rub štapa duljine 50 cm namočila sam u drvofiksa te ga kao na slici 9. ugurala u rupu na stiropornoj kugli. Oko dodirnog ruba štapa i stiroporne kugle dodala sam još tanak sloj lijepila te ga zagladila komadićem kartona.

Napomena. Autorski rad.

Slika 10. *Kugla pričvršćena za glavu*

Pik trakom prilijepila sam stiropornu kuglu za unutarnju stranu lica te ju tako osigurala da ostane pričvršćena uz glavu što se vidi na slici 10. Između kugle i glave ispod ljepila ugurala sam komadiće novina i oblijepila ih pik trakom.

Napomena. Autorski rad.

Slika 11. *Oblikovanje glave pik trakom*

Dodavala sam zgužvane novine na glavu pazeći na njihov raspored i debljinu te ih lijepila pik trakom kao na slici 11. sve dok nisam dobila željeni oblik glave.

Napomena. Autorski rad.

Slika 12. *Kaširanje glave*

Zadnju stranu glave kaširala sam na isti način kao i prednju stranu, svaki dio glave prelijepila sam s pet slojeva sitno otkinutih novina što se vidi na slici 12. Cijelu glavu ostavila sam da se posuši tjedan dana.

Napomena. Autorski rad.

Proces izrade tijela i kontrolnog mehanizma

Slika 13. *Boca s rupama*

Uzela sam praznu bocu zapremnine pola litre te sam je prerezala škarama otprilike 2 centimetra iznad dna. Bušilicom sam na gornjem dijelu boce probušila dvije rupe jednu nasuprot drugoj kao na slici 13. na visini od oko 4 centimetra od vrha boce.

Napomena. Autorski rad.

Slika 14. *Mehanizam vrata*

Na spoju glave i štapa zavezala sam špagicu i provukla svaku stranu špagice kroz jednu rupu. Komad kartona omotala sam u krug oko štapa te ga čvrsto zalijepila drvofiksom. Nanijela sam drvofiks na gornju stranu omotanog kartona i nagurala ga do vrha boce na način da sam ostavila pola centimetra prostora između vrha boce i glave kako bi se glava mogla okretati, odnosno kako bih dobila pokretnost vrata što se vidi na slici 14.

Napomena. Autorski rad.

Slika 15. *Izrada tijela*

Na slici 15. vidi se kako sam oko boce omotala punjenje od jastuka kako bih dobila tijelo lutke. Pažljivo sam dodavala komadiće punjenja dok nisam bila zadovoljna oblikom i izgledom tijela lutke. Tijelo sam učvrstila tako da sam ga zalijepila pik trakom.

Napomena. Autorski rad.

Slika 16. *Izrada ruku*

Napomena. Autorski rad.

Izrada lutkinih šaka

Slika 17. *Šake od žice*

Napomena. Autorski rad.

Slika 18. *Šake od pik trake*

Napomena. Autorski rad.

Za nadlaktice ruke uzela sam malu količinu punjenja te sam ju omotala oko špage i zalijepila ju pik trakom. Podlaktice sam napravila na isti način. Na slici 16. vidljivo je da nadlakticu i podlakticu nisam spojila kako bi lutka bila u mogućnosti pokretati i savijati ruku u laktu.

Na papiru sam nacrtala oblik šake koji sam htjela. Na slici 17. vidi se kako sam od žice napravila željeni oblik šaka, a žicu sam oblikovala kliještima. Rub žice omotala sam oko zgloba šake kako bih ih kasnije lakše spojila s gornjim dijelom ruke.

Preko žice sam omotala pik traku pazeći da ne spojim prste jedan za drugi. Dodavala sam mnogo slojeva pik trake dok nisam dobila volumen i oblik ruke koji sam željela. Konačni oblik šake vidljiv je na 18. slici.

Slika 19. *Kaširane šake*

Šake sam kaširala na isti način kao i glavu, u 1:1 otopini vode i drvofiksa. Svaki sam dio šake prelijepila s barem tri sloja malih komadića novina (slika 19.) te sam ih ostavila da se osuše tjedan dana.

Napomena. Autorski rad.

Slika 20. *Šake obojane u bijelo*

Obojala sam obje kaširane šake s dva debela sloja bijele boje kao na slici 20. kako se kroz krajnje nanесenu boju ne bi nazirala boja novina. Šake sam ostavila nekoliko dana da se bijela boja osuši.

Napomena. Autorski rad.

Slika 21. *Šake boje kože*

Nakon nekoliko dana kad se bijela boja posušila, obojala sam šake bojom koju sam koristila i za bojanje glave (slika 21.), a dobila sam ju miješanjem bijele boje s malo crvene i žute boje.

Napomena. Autorski rad.

Ostikavanje lutkine glave

Slika 22. *Bijelo obojena glava*

Nakon što se glava dobro osušila, cijelu sam cijelu obojila s dva debela sloja bijele boje (slika 22.) kako se, nakon što lice obojim u boju kože, ispod boje ne bi ocrtavale novine. Boju kože dobila sam miješanjem bijele boje s malo crvene.

Napomena. Autorski rad.

Slika 23. *Obojena kosa*

Na slici 23. vidi se da sam stražnji dio glave na kojem će se nalaziti kosa obojala smeđom bojom. Pri bojanju sam pazila na očekivano padanja kose s lica te tome prilagodila površinu koju sam bojala.

Napomena. Autorski rad.

Slika 24. *Nacrtane oči i usta*

Na licu sam olovkom nacrtala oblik očiju i usta. Kad sam bila zadovoljna njihovim oblikom, veličinom i položajem, obojila sam unutrašnjost oka smeđom temperom, a usne mješavinom crvene boje s malo bijele što se vidi na slici 24.

Napomena. Autorski rad.

Slika 25. Lice obojano bojom kože

Na slici 25. vidljivo je kako sam lice lutke obojala bojom kože. Tu sam boju dobila miješanjem bijele boje s malo crvene i žute boje.

Napomena. Autorski rad.

Slika 26. Nacrtani detalji na licu

Kad se boja na licu osušila, na njemu sam nacrtala detalje, odnosno obrve i trepavice. Za crtanje njih sam koristila čačkalicu. Zatim sam lutki obrubila usne i oblik očiju kao što je vidljivo na slici 26.

Napomena. Autorski rad.

Izrada kostima

Slika 27. Dvije pletenice

Od smeđe vune za pletenje odrezala sam šest trakica duljine 120 centimetara. Jedan rub tih šest trakica sam zavezala u čvor. Grupirala sam po dvije trakica zajedno te sam isplela pletenicu do drugog ruba trakica na kojem sam ponovno zavezala čvor. Postupak sam ponovila tako da sam na kraju dobila dvije dugačke pletenice kao na slici 27.

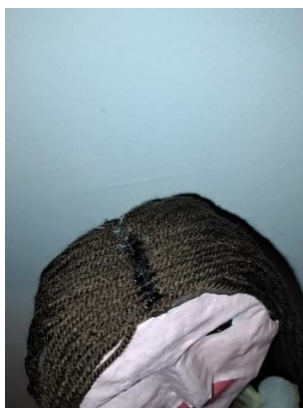
Napomena. Autorski rad.

Slika 28. Sveukupna kosa

Napomena. Autorski rad.

Slika 29. Lijepljenje kose

Napomena. Autorski rad.

Slika 30. Pletenice sprijeda

Napomena. Autorski rad.

Zatim sam od iste smeđe vune za pletenje izrezala stotinjak trakica duljine 85 centimetara te sam ih grupirala u jednu hrpu što je vidljivo na 28. slici.

Na razdjeljak lutkine glave od vrha čela, preko zatiljka, do vrata stavila sam vruće ljepilo. Odredila sam gdje je polovica duljine traka kose te ih ravnomjerno rasporedila po stavljenom vrućem ljepilu (slika 29.).

Na slikama 30. i 31. vidljivo je na koji sam način zalijepila pletenice: dio pletenica zalijepila sam preko razdjeljka lutkine kose vrućim ljepilom kako prethodno naneseo ljepilo ne bi bilo vidljivo.

Slika 31. *Pletenice straga*

Jednu stranu pletenica ostavila sam da visi s razdjeljka s ostatkom kose, a drugi sam oblikovala preko čela tako da drži ostatak kose. Ta dva dijela pletenica zavezala sam u čvorić na stražnjoj strani glave. Zatim sam lutku postavila uspravno te joj škarama izjednačila duljinu kose.

Napomena. Autorski rad.

Slika 32. *Mašna od vrpce za kosu*

Od roze tkanine, iste tkanine koju sam koristila i za lutkinu haljinu, na šivaćoj mašini sam sašila vrpce za kosu kojom sam zavezala na čvoru pletenica u mašnu što je vidljivo na slici 32.

Napomena. Autorski rad.

Slika 33. *Skice dijelova haljine*

Od papira sam izrezala okvirne skice dijelova lutkine haljine. Na slici 33. vidljive su skice polovice stražnje strane haljine (lijevo), prednje strana haljine (u sredini) te rukava haljine (desno).

Napomena. Autorski rad.

Slika 34. *Prednja strana haljine*

Kad sam se uvjerala da dimenzije skice odgovaraju tijelu moje lutke, prislonila sam papire na tkaninu te pažljivo izrezala jednu prednju stranu haljine i dugačku traku od koje ću napraviti vrpču za kosu (slika 34.).

Napomena. Autorski rad.

Slika 35. *Stražnja strana haljine*

Zatim sam izrezala i dvije polovice stražnje strane haljine (slika 35.) te sam pripremila patentni zatvarač u istoj boji za koji ću zašiti stražnje strane haljine.

Napomena. Autorski rad.

Slika 36. *Rukavi haljine*

Od iste roze tkanine izrezala sam i dva rukava haljine (slika 36.) pazeći na dimenzije sa skice haljine.

Napomena. Autorski rad.

Slika 37. Spajanje dijelova haljine

Dijelove prednje strane haljine, stražnje strane i rukava koji se preklapaju sašila sam na šivaćoj mašini te sam dobila oblik koji vidimo na slici 37.

Napomena. Autorski rad.

Slika 38. Ovratnik

Kako bih sakrila grlo boce, odnosno lutkin vrat, odlučila sam na tom mjestu sašiti ovratnik vidljiv na slici 38. Za njega sam iskoristila trakicu tkanine širine duplo veće od širine ovratnika haljine

Napomena. Autorski rad.

Slika 39. Patentni zatvarač

Od vrha ovratnika stavila sam patentni zatvarač te ga zašila za dvije stražnje strane haljine pomoću šivaće mašine kao na slici 39. Dio ispod patentnog zatvarača zašila sam jedan za drugi.

Napomena. Autorski rad.

Slika 40. Šivanje rukava

Zatim sam na šivaćoj mašini zašila rubove haljine jedan za drugi, te sam također na šivaćoj mašini zašila stražnju za prednju stranu haljine i rukave (slika 40.).

Napomena. Autorski rad.

Slika 41. Završni izgled haljine

Na slici 41. vidi se kako sam na donji rub haljine sašila dodatak u obliku volana kako bi haljina izgledala ljepše. Za izradu volana nisam mjerila duljinu tkanine, već sam ga napravila prostoručno.

Napomena. Autorski rad.

Slika 42. Skica kute za lutku

Na papiru sam nacrtala i izrezala okvirnu veličinu i oblik kute za odgojitelje za lutku kao na slici 42.

Napomena. Autorski rad.

Slika 43. *Oblik kute od tkanine*

Kad sam se uvjerala da sam zadovoljna veličinom kute od papira, isti sam oblik izrezala od tkanine koju sam namijenila za izradu kute (slika 43.).

Napomena. Autorski rad.

Slika 44. *Završni izgled kute*

Kutu sam obrubila bijelom vrpcom zašivši ju pomoću šivaće mašine. Od tkanine sam izrezala oblik džepića te sam ga također obrubila bijelom vrpcom i zašila za kutu lutke na odabrano mjesto. Bijele sam vrpce ostavila duže na vratu i na bokovima kako bi se mogle zavezati u mašne, a kuta lakše oblačiti (slika 44.).

Napomena. Autorski rad.

Slika 45. *Kompletan kostim lutke*

Na slici 45. vidi se kompletan kostim lutke: haljina i kuta.

Napomena. Autorski rad.

Pričvršćivanje vodilica

Slika 46. *Spoj šake i podlaktice*

Zglob koji spaja lutkinu šaku i podlakticu izradila sam tako što sam čvrsto zavezala špage iz podlaktice za žicu šake te sam taj spoj dodatno prešla vrućim ljepljivom za bolju potporu što je vidljivo na slici 46.

Višak špage sam odrezala.

Napomena. Autorski rad.

Slika 47. *Vodilice na šakama*

Za vodilice sam odabrala čvrste metalne žice. Duljinu vodilica odredila sam na način da vodilice budu jednake duljine kao štap u trenutku kad je lutkina ruka u najvišem položaju. Kliještima sam oblikovala jednu stranu žice po obliku dlana gdje sam ju htjela pričvrstiti te sam vrh žice zaoblila kako bih imala veću površinu dlana na koju bih nanijela vruće ljepljivo. Drugi dio vodilice izravnila sam kliještima. Na slici 47. vidi se kako sam vodilice za dlanove zalijepila pištoljem na vruće ljepljivo.

Napomena. Autorski rad.

Konačni oblik lutke

Slika 48. *Konačni izgled lutke*

Napomena. Autorski rad.

Slika 49. *Konačni izgled lutke*

Napomena. Autorski rad.

Zaključak

Temeljem opisa lutke javajke, njene anatomije i načina animacije, u radu je objašnjen način implementacije lutke u rad s djecom rane i predškolske dobi u dječjem vrtiću. Može se zaključiti da je scenska lutka sredstvo koje se itekako može koristiti u radu s djecom rane i predškolske dobi pri provođenju različitih scenskih igara kao što je osmišljanje i predstavljanje dječje kazališne predstave. Lutka se također može koristiti u kontekstu likovnih aktivnosti kao što je sama izrada lutaka, ali i u aktivnostima dramatizacije. Navedene su uloge odgojitelja kao osobe koja kod djece može probuditi interes za lutkastvom i scenskom umjetnošću te sposobnosti koje on mora imati kako bi na kvalitetan način uključio lutku u rad s djecom. Naveden je i detaljno opisan svaki korak izrade lutke javajke te je pokrijepljen fotografijama, a izrada lutke javajke čini samo početak projekta koji ću provesti u mojoj vrtićkoj skupini. Za nastavak provedbe svog projekta vodit ću se pokazanim interesom djece za navedene aktivnosti te njihovom uključenosti u iste.

Pritom je osobito važno istaknuti ulogu odgojitelja te njegovu kreativnost, organiziranost, ali i spontanost prilikom osmišljanja provedbe aktivnosti u radu s djecom rane i predškolske dobi. Uz korištenje različitih poticaja te na integriran način, odgojitelj kod djece može potaknuti interes za lutkarstvo te djeci približiti igru scenskom lutkom s ciljem djetetovog emocionalnog razvoja te razvoja kreativnosti i govora. Na taj način, temeljem neposrednih iskustava i doživljaja, dijete bi raslo uz pomoć lutke i s ljubavlju prema scenskoj umjetnosti.

Literatura

1. Bastašić, Z. (1990). *Lutka ima i srce i pamet*. Školska knjiga, Zagreb
2. Coffou, V. (2004). *Lutka u školi*. Školska knjiga, Zagreb
3. Glibo, R. M. (2000). *Lutkarstvo i scenska kultura (prema programima hrvatskih sveučilišta)*. Ekološki glasnik, Nakladničko-tiskarsko poduzeće Zagreb, Zagreb
4. Ivon, H. (2010). *Dijete, odgojitelj i lutka*. Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb
5. Kraljević, A.-A. (2003). *Lutka iz kutka*. Naša djeca, Zagreb
6. Ladika, Z. (1970). *Dijete i scenska umjetnost: priručnik za dramski odgoj djece i omladine*. Školska knjiga, Zagreb
7. Majaron, E. i Kroflin, L. (2004). *Lutka... divnog li čuda!* Međunarodni centar za usluge u kulturi, Zagreb
8. Peteh, M. (2003). *Radost stvaranja*. Alinea, Zagreb
9. Peteh, M. (2009). *Igračke-suveniri*. Alinea, Zagreb
10. Pokrivka, V. (1980). *Dijete i scenska lutka*. Školska knjiga, Zagreb.
11. Pokrivka, V. (2023). *Lutke su nas odabrale: Lutkarsko-umjetničke i pedagoške teme i retrospektive*. Novi redak, Zagreb
12. Rudman, B. (2023). *Lutka od vrtića do školske družine: lutkarski priručnik i zbirka igrokaza*. Školska knjiga, Zagreb
13. Varl, B. (1999). *Lutke na štapu*. Međunarodni centar za usluge u kulturi.
14. Županić Benić, M. (2009). *O lutkama i lutkarstvu*. Leykam international, d.o.o., Zagreb
15. Županić Benić, M. (2019). *Lutka/r/stvo i dijete*. Leykam international, d.o.o., Zagreb

Popis slika

Slika 1. Lutka wayang golek

Slika 2. Lutka wayang kulit

Slika 3. Pozornica za javajke

Slika 4. Javajka „Crni čovjek“

Slika 5. Skica lutke javajke

Slika 6. Pribor i materijal

Slika 7. Lutkino lice od gline

Slika 8. Kaširano lice lutke

Slika 9. Stiroborna kugla na štapu

Slika 10. Kugla pričvršćena za glavu

Slika 11. Oblikovanje glave pik trakom

Slika 12. Kaširanje glave

Slika 13. Boca s rupama

Slika 14. Mehanizam vrata

Slika 15. Izrada tijela

Slika 16. Izrada ruku

Slika 17. Šake od žice

Slika 18. Šake od pik trake

Slika 19. Kaširane šake

Slika 20. Šake obojane u bijelo

Slika 21. Šake boje kože

Slika 22. Bijelo obojena glava

Slika 23. Obojena kosa

Slika 24. Nacrtane oči i usta

- Slika 25.** Lice obojano bojom kože
- Slika 26.** Nacrtani detalji na licu
- Slika 27.** Dvije pletenice
- Slika 28.** Sveukupna kosa
- Slika 29.** Lijepljenje kose
- Slika 30.** Pletenice sprijeda
- Slika 31.** Pletenice straga
- Slika 32.** Mašna od vrpce za kosu
- Slika 33.** Skice dijelova haljine
- Slika 34.** Prednja strana haljine
- Slika 35.** Stražnja strana haljine
- Slika 36.** Rukavi haljine
- Slika 37.** Spajanje dijelova haljine
- Slika 38.** Ovratnik
- Slika 39.** Patentni zatvarač
- Slika 40.** Šivanje rukava
- Slika 41.** Završni izgled haljine
- Slika 42.** Skica kute za lutku
- Slika 43.** Oblik kute od tkanine
- Slika 44.** Završni izgled kute
- Slika 45.** Kompletan kostim lutke
- Slika 46.** Spoj šake i podlaktice
- Slika 47.** Vodicice na šakama
- Slika 48. i Slika 49.** Konačni izgled lutke

Izjava o izvornosti završnog rada

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studentice)